

ции учебной деятельности и приводит к дальнейшей самоорганизации личности. Особенно ярко этот процесс проявил себя в условиях «ковидных» ограничений, когда возникла необходимость перейти на дистанционное обучение. Абсолютное большинство обучающихся ИДО БГУ, достаточно успешно и умело распределяя собственное время, изучали размещенные в системе LMS Moodle теоретические материалы, выполняли упражнения и тесты, получали консультацию преподавателя. Это свидетельствует о высоком уровне мотивации. А значит, и является средством для лучшей систематизации и обобщения знаний для успешной подготовки к дальнейшим вступительным испытаниям в УВО, легче адаптирует абитуриента к вузовским условиям обучения, которые предусматривают формирование академической активности и потребности в самообразовании и самоконтроле. Наличие определенных сформированных навыков планирования и организации самостоятельной работы является залогом успешного обучения в УВО и последующего блестящего профессионального роста, но это необходимо сформировать еще до поступления в учреждения высшего образования. А такие условия созданы и успешно существуют уже не один десяток лет в Институте дополнительного образования Белорусского государственного университета.

УТВАРЭННЕ СУФІКСАЛЬНЫХ НАЙМЕННЯЎ БУДАЎНІЧАЙ СФЕРЫ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Т. С. Бабровіч (Мінск, Беларусь)

Будаўніцтва належыць да аднаго з самых старажытных вытворчых заняткаў чалавека. Найменні будаўнічай сферы аб'ядноўваюцца ў тэматычныя групы, у якіх ёсць як вытворныя (матываваныя) так і невытворныя (нематываваныя) моўныя адзінкі.

У дадзеным артыкуле аб'ектам даследавання з'явіліся 1020 аднаслоўных субстантыўных будаўнічых найменняў, якія ўваходзяць у тэматычныя падгрупы “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”, “Будынкі, памяшканні”, “Будаўнічыя канструкцыі, іх часткі і элементы”. Крыніцамі моўнага матэрыялу сталі пяцітомны “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” [1], двухтомны “Русско-белорусский политехнический словарь” [2], “Русско-белорусский словарь по основам строительного дела” [3], “Руска-беларускі навукова-тэхнічны слоўнік” [4], “Слоўнік новых слоў беларускай мовы” [5], “Слоўтваральны слоўнік беларускай мовы” [6], а таксама асобныя выданні, прысвечаныя будаўніцтву.

Аналіз моўнага матэрыялу паказаў, што аднаслоўныя найменні будаўнічай сферы ўтвараюцца ў працэсе дэрывацыі пры дапамозе афіксаў і складання. Найбольш пашыраным спосабам утварэння з'яўляецца суфіксацыя (135 адзінак – 13,3 % ад колькасці аднаслоўных найменняў).

Найбольшай колькасцю прыкладаў прадстаўлены аддзеяслоўныя назоўнікі.

Так, пры дапамозе суфікса **-к (а)** утвораны субстантыўныя найменні будаўнічай сферы, якія ўваходзяць у тэматычныя групы “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы” і “Будынкі і памяшканні”: *шпаклёўка, драўка, муроўка, абмазка, абшыўка, пракладка; перагародка, перамышка, расцяжка, абвязка*. Трэба адзначыць, што асноўная частка тэрмінаў на **-к(а)** поліматывавана. Такія найменні могуць разглядацца як вынік семантычнай дэрывацыі (тэрміналагізацыя агульнаўжывальных слоў) або як суфіксальныя дэрываты. А. П. Занкавіч адзначае, што “ў сучаснай тэхнічнай тэрміналогіі з семантыкай тэрмінаў звязана такое паняцце, як катэгарыяльная мнагазначнасць: адзін і той жа тэрмін можа абзначыць змест паняццяў розных лексіка-семантычных груп” [7, с. 29]. Напрыклад, *абмазка* ‘пакрыць, намазаць якім-н. рэчывам’ і *абмазка* ‘рэчыва, якім абмазана ці абмазваюць што-н. [1]; *муроўка* ‘дзеянне па-

водле знач. дзеясл. мураваць; *мураванне* і *муроўка* ‘матэрыял для муравання’ [1]; *расцяжка* ‘дзеянне паводле знач. дзеясл. расцягваць – расцягнуць’ і ‘сталыны трос або дрот, які захоўвае што-н. у пэўным становішчы’ [1]. Пераадолець катэгарыяльную мнагазначнасць дазваляе кантэкст.

Аддзяслоўныя найменні будаўнічай сферы ўтвараюцца шляхам нулявой суфіксацыі і ўваходзяць ва ўсе тэматычныя групы: *сумесь, раствор, замес, расплаў, вар, распіл, падмес; склад, пабудова, забудова, прыбудова, надбудова, мур; зруб, зліў, звод, закот, лаз, падвес, загарадзь, сток, выступ, падпор, сцёк, стык* і інш.

Пры аналізе матывацыйных адносін паміж дзеясловамі і нулясуфіксальнымі назоўнікамі І. У. Кандрацэня робіць вывад, “што нулясуфіксальныя назоўнікі знаходзяцца ў складаных лексіка-семантычных адносінах з адпаведнымі матывавальнымі дзеяслоўнымі асновамі. Розныя групы матываваных адзінак, як правіла, па-рознаму рэалізуюць іх семантычную структуру, часцей праяўляюць частковае супадзенне семантычных характарыстык. Таму зразумела, што тыпы семантычных адносін зыходных дзеясловаў і аддзяслоўных імён неаднастайная. Аднак у адносінах могуць быць выяўлены пэўныя заканамернасці, што можа служыць падставой для сістэматызацыі. Асноўныя разнавіднасці адносін – супадзенне (поўнае ці частковае) і несупадзенне лексічных значэнняў, якое суправаджаецца з’явамі звужэння ці расшырэння семантычнай структуры” [8, с. 42]. У сувязі з гэтым сярод нулясуфіксальных субстантыўных найменняў будаўнічай сферы паводле семантычных адносін могуць быць вылучаны наступныя тыпы:

1) матываваная аснова звязана з матывавальнай толькі часткай сваіх значэнняў, г. зн. па сістэме значэнняў матывавальная аснова багацейшая за матываваную, але ў матываванай могуць развівацца новыя значэнні – *пераход* ‘1. дзеянне паводле дзеясл. пераходзіць – перайсці (у 1–8 знач.); 2. месца прыгоднае або прыстасаванае для пераправы цераз што-н.; 3. спецыяльнае збудаванне, якое злучае адно памяшканне або месца з другім; калідор, галерэя; 4. адлегласць паміж двума пунктамі, пройдзеная пешшу без прыпынкаў за які-н. час; 5. момант або месца, дзе што-н. адно пераходзіць у іншае; звяно, што аб’ядноўвае з’явы, якія пераходзяць адна ў другую’; *уваход* ‘1. дзеянне паводле дзеясл. уваходзіць – увайсці (у 1 знач.); 2. месца, праз якое ўваходзяць куды-н.’ [1] і інш.;

2) матываваная аснова мае большы аб’ём значэнняў, чым матывавальная, таму што ў матываванай аснове развіваюцца новыя значэнні, якія адсутнічаюць у матывавальнай – *распіл* ‘1. дзеянне паводле знач. дзеясл. распілоўваць – распілаваць; 2. месца разрэзу пілой’; *збудова* ‘1. дзеянне паводле знач. дзеясл. забудоўваць – будаваць; 2. будынак, які ўзводзіцца забудоўшчыкам’ [1] і інш.

3) матывавальная дзеяслоўная аснова пераўтвараецца, матываваныя назоўнікі маюць прадметнае значэнне; паміж матываваным і матывавальным словам назіраецца семантычная суаднесенасць, але няма семантычнай тоеснасці; у слоўнікавых дэфініцыях адсутнічае ўказанне на словаўтваральную базу – *зруб* ‘сцены драўлянага збудавання, складзеныя з бярвення або брускоў, злучаных у чатырохвугольныя вянкi’; *лаз* ‘невялікая адтуліна, шчыліна, праз якую можна прайсці, пранікнуць куды-н.; спец. адтуліна ў сценцы апарата, машыны і пад.’; *склад* ‘спецыяльнае месца, памяшканне для захоўвання тавараў, матэрыялаў і пад.; вялікая колькасць якіх-н. прадметаў, складзеных у адным месцы; запас чаго-н.’ [1] і інш.

Пры дапамозе суфікса **-льнік** утвораны будаўнічыя найменні, якія ўваходзяць у тэматычную групу “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”: *запаўняльнік, загушчальнік, растваральнік, паглынальнік, замацавальнік, аб’ястлушчальнік, ацвярджалінік, гасільнік, фарбавальнік, ушчыльняльнік, уцяпляльнік, замарожвальнік, успучвальнік, ачышчальнік* і інш.

У субстантыўных найменнях будаўнічай сферы адзначецца суфікс **-льнік**. Моўныя адзінкі з такім суфіксам уваходзяць у тэматычную групу “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”: *запаўняльнік, загушчальнік, растваральнік, паглынальнік, замацавальнік, аб’ястлушчальнік,*

ацвярджальнік, гасільнік, фарбавальнік, ушчыльняльнік, уцяпляльнік, замарожвальнік, усучвальнік, ачышчальнік і інш.

Моўныя адзінкі, утвораныя пры дапамозе суфікса **-льн(я)** адносяцца да тэматычнай падгрупы “Будынкі, памяшканні”: *брадзільня, парыльня, гартавальня, пачакальня, прыбіральня, спальня, мьяльня, часальня, чытальня, умывальня, давільня, бялільня.*

Ад дзеясловаў шляхам суфіксацыі ўтвораны таксама наступныя назвы будынкаў і памяшканняў: *друкарня, малатарня, пяркара, сячкара (суфікс -арн(я)); кладоўка (суфікс -оўк(а)); ліцейня (суфікс -цейн(я)); будынак (суфікс -ынак); лячэбніца (суфікс -эбніц(а)); вяндыра (суфікс -лярн(я)); пільня, майстэрня (суфікс -н(я)); сховішча (суфікс -ішч(а)); ізалятар (суфікс -ятар); збудаванне (суфікс -нн(е)); жыллё (суфікс -лл(ё)).*

У аддзяяслоўных дэрыватаў, якія ўваходзяць у тэматычную групу “Будаўнічыя канструкцыі, часткі і элементы” вылучаюцца суфіксы **-цц-** (перакрышчэ, пакрышчэ), **-ін(а)**, (перакладзіна, адтуліна, свідравіна, выбоіна), **-ак (-як)** (абрэзак, стаяк, абпілак, абрубак), **-яцы(я)** (вентыляцыя, ізаляцыя); **-ыш** (укладыш). Суфікс **-л-** адзначаны ў аддзяяслоўным назоўніку *бялілы*, які адносіцца да тэматычнай групы “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”.

Выяўлены шэраг найменняў будаўнічай сферы, якія ўтвораны шляхам суфіксацыі ад асноў назоўнікаў. Так пры дапамозе суфікса **-іт (-ыт)** утвораны наступныя назоўнікі: *чараціт, бетаніт, асфальтыт, вініліт, азбестыт, глініт, кварцыт, фасфарыт, валакніт, саламіт, храміт, крэмнезіт*; суфікс **-як** вылучаецца ў назоўнікаў *вапняк, жалезняк, плітняк*; суфікс **-ік** адзначаецца ў адзінках *пячанік, галечнік, ракушачнік, піловачнік.*

Будаўнічыя найменні, якія адносяцца да тэматычнай групы “Будынкі, памяшканні”, утвораны пры дапамозе суфіксаў **-н(а)** (*алеіня, апарня, бандарня, канюшня, слясарня, кацельня*); **-арн(я)** (*малачарня, кнігарня, такарня*); **-нік** (*кароўнік, птушнік*), **-арнік** (*свінарнік*).

Выяўлены шэраг найменняў, якія ўтвораны шляхам суфіксацыі ад асноў прыметнікаў. Моўныя адзінкі ўваходзяць у тэматычную групу “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы” і ў іх вылучаецца суфікс **-ік(-ык)**: *герметык, эластык, пячанік, галечнік, ракушачнік, піловачнік.*

Такім чынам, аналіз моўнага матэрыялу дазваляе зрабіць вывад, што суфіксальная дэрывацыя валодае значнай прадуктыўнасцю пры ўтварэнні найменняў будаўнічай сферы, якія ўваходзяць у тэматычныя падгрупы “Будынкі, памяшканні”, “Будаўнічыя матэрыялы і рэчывы”, “Будаўнічыя канструкцыі, часткі і элементы”. Найбольш пашыранымі з’яўляюцца вытворныя дзеяслоўныя моўныя адзінкі, з прадуктыўнымі суфіксамі **-к(а)**, **нульсуфіксацыя**, **-льнік-**, **-льн-**. Будаўнічыя найменні ўтвараюцца ад назоўнікаў і прыметнікаў, але іх колькасць значна меншая. Пры гэтым выкарыстоўваюцца суфіксы **-н(а)**, **- арн(я)**, **-нік**, **-арнік**; **-ік (ык)**.

Бібліяграфічны спіс

1. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977 – 1984. – 5 т.
2. Русско-белорусский политехнический словарь : в 2 т. / И. Л. Бурак (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 1997 – 1998. – 2 т.
3. Русско-белорусский словарь по основам строительного дела / П. С. Бобарыко (авт.-сост). – Минск : БГТУ, 1994. – 20 с.
4. Руска-беларускі навукова-тэхнічны слоўнік / А. М. Савіцкая (аўт.-склад.). – Магілёў : УА МДУХ, 2007. – 108 с.
5. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы НАН Беларусі ; В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. – Мн. : ТетраСистемс, 2009. – 444 А.
6. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2000. – 413 с.
7. Занкавіч, А. П. Уласнабеларуская лексіка ў тэхнічнай тэрміналогіі : дыс. ...канд. філал. навук. : 10.02.01 / А. П. Занкавіч. – Мінск, 2004. – 149 с.
8. Кандрацэня, І. У. Матывацыйныя адносіны паміж дзеясловам і нульсуфіксальным назоўнікам / І. У. Кандрацэня // Беларуская лінгвістыка, 2005. – Вып. 5. – С. 37–45.